

ГЕОГРАФИЯ НА НАСЕЛЕНИЕТО В БЪЛГАРИЯ

I.Значение и особености.

Населението се изследва от много науки, сред които е и Географията.Тя изследва териториалните различия в количествените и качествени характеристики на общностите от хора. Населението определя производствената и териториалната структура на стопанството, използването на природните ресурси, количеството и качеството на работната сила, пазара и др. То представлява социално-политическа общност от хора живеещи в страната ни.Тази общност е формирана в продължение на векове под въздействието на множество фактори. В тази връзка днешното българско население е нееднородно в етно-културно отношение.

II-Формиране и развитие на българската народност и нация.

Обликът и името на страната ни се дава от българската етническа общност.Тя е формирана през периода VII-Хвек с участието на множество етнически компоненти,сред които изпъкват Траките,Славяните и Прабългарите.

1.Основни етнически компоненти на българската народност.

Траките са едни от най-старите обитатели на Балканите.Те са с индо-европейски произход и са формирани като етнос в края на II-ро Хилядолетие пр.Хр.Те дават облика на сегашните ни земи до края на VIв от н.е.,но върху културният и антропологичният им облик силно влияние са оказали Елини,Римляни,Келти,Скити и редица други народи обитавали по различно време Балканите. Въпреки това тракийското културно и антропологично наследство се е запазило и до днес в традиционни занаяти /грънчарство,златарство,винопроизводство и др./,традиционни обичаи /кукерски игри,нестинарство и др./,традиционни празници/Еньовден,ден на овчаря и др./,названия на географски обекти/селища,реки,планини/ и др. В най-запазен вид тракийското наследство може да се види сред Каракачаните, Власите и други общности, обитавали днес различни части от Балканите.

Съвременният облик на българският език и култура е **славянски**. **Славяните са също индо-европейски народи**

.Тяхната прародина са земите северно от Карпатите и източно от река Висла. От началото на VIIв. славянските племена дават облика на Балканите , тъй като са най-многобройни . В тази връзка българският език и култура са славянски. Славянското антропологично наследство обаче е ограничено. То се е запазило в Западни Родопи, Разложката котловина и Софийско.

Третият основен етнически компонент на българската народност са **Прабългарите**.Те имат Тюрко-алтайски произход. В средата на VIIв. Аспаруховите българи са наброявали около 50000д. Това е основната причина за незначителното им културно наследство днес. С прабългарски произход са само около 50 думи /основно термини за родство, лични имена, наименования на растения и животни/. В максимална степен езика на Прабългарите се е запазил сред Чувашите, а до XIIв. той се е говорел и в земите ни. Като наследници на прабългарският и тюркски етнически компонент в българската народност днес могат да се посочат Капанците /обитаващи Разградско / и Гагаузите /обитаващи северното Черноморие и Бесарабия/.Силното тюркско влияние в североизточна България се дължи на множеството тюркски народи,преминали през тези земи: Печенези-11в.,Кумани и Узи-12в.,Татари-13в. и др.

2. Развитие на българската народност. За бързото консолидиране на отделните етнически компоненти в българската народност допринасят множество фактори - общата държавност, смесените бракове и селища, общата писменост, приемането на източно-православната религия, общите външно-политически интереси и др. Всички те спомагат за консолидирането на българската народност до края на Хв. През следващите 9 века върху развитието на българската общност силно влияние оказват Византийското и особено Турското робство.Те забавят стопанското, политическото и демографското развитие на земите и народа ни.

В края на 18 век етническото самосъзнание на българите се изостря и българската народност се превръща в нация, към която са принадлежали в средата на 19 век около 5млн.д. През последните 120 години развитието на българският етнос е затруднено от разпокъсването на етническите му територии след Берлинският конгрес от 1878г. След конгреса в границите на Княжеството и Източна Румелия са включени едва 46% от етническите ни територии /оценяват се на около 225000км² според проф.А.Иширков/ и почти толкова от етническите българи на Балканите. Същевременно в границите на страната ни са включени многобройни небългарски и нехристиянски общности, което влияе силно върху развитието на държавата ни през последните 120 години. И до днес

все още са се запазили значителни различия в образователното ниво, териториалната и конфесионална структура на населението ни, както и в структурата му на заетост. Поради географската си раздвоеност отделни групи от българският етнос са се обособили като **етнографски групи**, различаващи се помежду си по диалект, носии, фолклор и др. Такива са Шопите, Тракийци, Добруджанци, Македонци и др.

В началото на 20 век общият брой на балканските българи по света е достигал 6,250 млн.д., от които в границите на страната ни са живеели около 58%. Днес те са около 11 млн.д., от които само 60% живеят в България. По-многочислени общности живеят в Македония, Бесарабия, Украйна, Северна Америка, Западна и Северна Европа, Австралия и др. Българите са признати за малцинства в Унгария, Румъния, Сърбия, Украйна и Молдова, а в първите 3 държави те имат право на двойно гражданство.

III. БРОЙ И ДИНАМИКА НА НАСЕЛЕНИЕТО. Броят и динамиката на населението са обобщаващи показатели за промените в демографското развитие на страната ни. Сегашният брой и динамика на населението ни са резултат от въздействието на множество фактори през отделни исторически етапи.

Въз основа на археологически и литературни източници броят на населението в земите ни може да бъде определен още от дълбока Древност. Предполага се, че първите заселници са се появили още преди около 70000г. и са наброявали 500-600д. През следващите хилядолетия тяхната численост е нараствала бавно, поради ограничените възможности за изхранването им. В началото на X-то хилядолетие пр.Хр. в сегашната ни територия са живеели около 2000д. С разделянето на скотовъдството, земеделието и занаятите производителността на труда нараства, а това води до по-бързо нарастване на населението. В началото на Н.е. то е достигало около 0,8 млн.д. До края на VIв. населението намалява около 4 пъти, поради честите войни и епидемии. Със създаването на българската държава за демографско развитие на земите ни настъпват по-благоприятни условия. Още в началото на VIIIв. населението достига 1млн.д., а в средата на 14 в. числеността му достига 2,5млн.д.

Периодът на Турското робство се отразява негативно върху демографското развитие на българският етнос. До края на 15в. населението в земите ни намалява до 1млн.д. Едва след стопанските и политически промени в Османската империя се създават възможности и за нарастване числеността на българският етнос. В края на 18в. броят на българите в Османската империя достига 2,5млн.д., а в средата на 19в. - около 5 млн.д.

След Освобождението в България са проведени 17 преброявания на населението /първото е през 1880г. в Княжеството, а второто през 1884г. в Източна Румелия/. За 120 години населението на страната ни се е увеличило около 3 пъти, но в динамиката му могат да се разкрият следните периоди:

1/.От Освобождението до края на 80-те години на ХХв.. През този период населението на България нараства макар и със забавящи се темпове от 2,8млн.д. до 8,993 млн.д.през 1988г. До края на I-та световна война годишният му прираст е между 1% и 1,5%, а през 20-те години на ХХв. той е 2% годишно, поради повишената раждаемостт след I-та световна война. От края на 40-те години годишният прираст спада под 1% поради намаляването на раждаемостта, а след 60-те -поради нарастващата смъртност и емиграции.

2/.От 1989г. до днес. През този период населението на България намалява с нарастващи темпове/скорост/, поради емиграциите и повишаването на смъртността, като резултат от застаряването му. Населението намалява средногодишно с 0,94% и в края на 2000г. достигна 7,974млн.д. Най-бързо намаляват жителите на Кърджалийска област /около 3% годишно/, а най-бавно - на град София /около 0,4% годишно/. Тези регионални различия се дължат на различията на населението в етно-конфесионално отношение, състоянието на полово-възрастовата му структура и миграционната му подвижност. По броят на жителите си България се отнася към малките държави в Европа и света, а това до голяма степен определя нейното място и роля в международните отношения. Страната ни е сред малкото държави в света с намаляващо население, наред с Унгария, Украйна, Русия, Румъния .

IV.ТЕРИТОРИАЛНО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО.

Териториалното разпределение на населението е тясно свързано с различията в природните и социално.-икономически условия в отделни региони от страната ни. Днес основната част от населението на България живее на територията на Западният Тракийско-Родопски регион /1,150млн.д./ и в град София /1,2млн.д/ , докато в останалите региони населението е под 1млн.д. Най-малобройно е населението на Северозападният регион - едва около 560000 д.

Промените в броят на населението се отразяват и върху промените на географската му гъстота. В началото на Н.е. гъстотата на населението в земите ни е била около 6,5д/км², а в края на 19в.-39д/км². През 1988г. географската гъстота е с максимални стойности - 81д/км². През последните 12 години тя намаля 72д/км². По този показател България се отнася към слабонаселените държави в Европа и най-слабонаселената на Балканите.

До началото на 60-те години с максимална гъстота на населението са били Дунавската равнина /около 100-120д/км²/, Горно-тракийската низина/80-100д/км²/, Софийската и Пернишката котловини/60-80д/км²/, поради най-благоприятните условия за развитие на земеделие и концентрацията на индустриални мощности в столицата. Днес с максимална гъстота на населението са териториите край големите градове. Така например в Пловдивската градска община гъстотата достига 3500д/км², а във Варненската община-1500д/км². Около 900д/км² е гъстотата на населението в град София, в Ямболската и Добричка общини. В някои софийски общини / Красно село, Средец, Оборище и др./ гъстотата на населението е над 13000д/км². Същевременно над 30 общини от страната имат гъстота на населението под 20д/км², а в Котел и Трекляно стойностите ѝ са под 10д/км

2

. Най-обезлюдени са общините в северозападна България, Пернишка област, Странджа, Сакар, централна Стара планина, Средногорието и Родопите. С максимална географска гъстота е населението в пояса 500-700м височина-150д/км

2

. Над 1000м. височина гъстотата е едва 7д/км

2

. Днес над 40% от българското население обитава територии с височина до 200м, които са и най-благоприятни в природно отношение. Същевременно в територии над 700м височина живеят едва 6% от населението, поради неблагоприятните природни условия за земеделие. Над 50% от българското население обитава височинните пояси 200-500м и 500-700м. В тях се намират и най-големите български градове - София, Добрич, Стара Загора, Шумен, Сливен и др.

V. СТРУКТУРА НА НАСЕЛЕНИЕТО.

Структурата на населението е сбор от количествени и качествени характеристики по определени признаци: пол, възраст, образование, религиозна принадлежност, етническо самоопределение, брачен статус, професия, местоживееене и др.

1. ПОЛОВА СТРУКТУРА.

Тази демографска характеристика дава представа за съотношението между мъжете и жените. Тя се влияе от раждаемостта, смъртността и продължителността на живота, от миграционната подвижност на населението и от редица други фактори. До средата на 40-те години на XX век мъжете са преобладавали в населението на България, докато днес те са едва 48% от цялото население, като на 1000 мъже се падат 1052 жени. С най-нарушена полова структура е населението в град София, където жените са около 52,3%.

2. ВЪЗРАСТОВА СТРУКТУРА.

Тази характеристика дава представа за съотношението между отделните възрастови категории от населението. Промените в нея се изразяват в намаляването на дела на лицата под 20г. възраст и нарастването на дела на лицата над 60г. възраст. Състоянието ѝ е повлияно от промените в раждаемостта, смъртността, продължителността на живота, миграциите, политическите условия в страната, жизнения стандарт на населението и редица други фактори. Състоянието ѝ може да се оценява от гледна точка както на възпроизводствените, така и на трудовите възможности на населението. Ето защо се наблюдават следните възрастови групи: Деца/0-14г./, Родители/15-49г./ и Прародители/над 50г./, под трудоспособна възраст/до 16г./, в трудоспособна възраст/16-56г. за жените и 16-61г. за мъжете/ и над трудоспособна възраст/над 56г. за жените и над 61г. за мъжете/.

След Освобождението промените във ВС на населението са насочени към ограничаването на неговите възпроизводствени и трудови възможности поради застаряване. До края на 40-те години на XXв. селското население в България имаше по-благоприятна ВС, а днес населението в градовете е с по-запазени възпроизводствени и трудови възможности. Тази промяна се дължи на миграциите от селата към градовете. Сега най-застаряло е населението в региони като Краището, пограничните общини в северозападна България, централна Стара планина и Предбалкана, Странджа и Сакар. С най-запазени трудови и възпроизводствени възможности е населението в Родопите, източна Стара планина и Лудогорието, както и териториите около по-големите градове. В края на 2000г. в подтрудоспособна възраст е едва 17,0% от населението/17,4% в градовете и 16,2% в селата/, докато в над трудоспособна възраст са 25% от жителите на страната /20% в градовете и 35,2% в селата/.

3.АНТРОПОЛОГИЧЕН ОБЛИК НА БЪЛГАРСКОТО НАСЕЛЕНИЕ

Географското положение на земите ни и сложната им история са дали своето отражение и върху днешния антропологичен облик на населението. У нас могат да се срещнат представители на 3-те клона от Европейската раса - южният, междинният и северният. Представителите на северните европеиди се срещат най-често в Софийско, Разложко и западни Родопи. Те се отличават със по-светли очи, кожа и коси, с високо и стройно тяло.

Населението в Горно -Тракийската низина и южното Черноморие има белезите на Средиземноморският расов тип от южният клон на европейската раса. Често срещани са хора с мургава кожа, тъмни очи и коси и среден ръст.

Населението в западна България се отнася към Динарският расов тип от южния европейден клон. Той се отличава с висок ръст, мургава кожа, тъмни коси и пъстри очи. В североизточна България все още могат да бъдат открити някои монголоидни белези, поради многовековното въздействие на тюркски народи върху тази територия.

4.БРАЧНА СТРУКТУРА

Брачната структура дава представа за брачния статус на лицата над 16г.възраст. Тя влияе силно върху естественото възпроизводство на населението и преди всичко върху раждаемостта, защото около 80% от ражданията у нас са "брачни". Върху състоянието й влияят много фактори - полово-възрастовата структура, етно-конфесионалната принадлежност на хората, социално-икономическите условия в страната и отделни региони и др. Над 50% от населението в България на възраст над 16г. са семейни. Най-висок е дела им в региони със застаряло население /В.Търновско, Видинско, Габровско, Врачанско и др./. През последните 20 години делът на категорията "несемейни" намалява с бързи темпове, поради спадането на раждаемостта и застаряването на населението. Днес несемейните имат максимален дял в областите Благоевград, Кърджали, Шумен, Смолян и др., поради относително по-младата възрастова структура на населението.

Делът на категориите “разведени” и “вдовци” нараства. По-висок от средният за страната дял/3,5%/ **разведените** имат в населението на София, Варна, Бургас и други по-големи градове, а най-нисък е дела им в Родопите, североизточна България, източна Стара планина.

Вдовците /вдовиците/ имат максимален дял в региони със силно застаряло население, като Западна България, Централна Стара планина, Странджа и др.

5. ЕТНИЧЕСКА СТРУКТУРА

Етническата принадлежност на хората е сред най-важните характеристики на населението, защото тя влияе както върху възпроизводството, така и върху трудовата активност и общественото поведение на хората. Около 14% от населението принадлежи към етническите групи: Турци, Цигани, Руснаци, Арменци и др. Най-многобройна е **Турската етническа група**

/около 9,4% от цялото ни население/. В края на 19 век дела на турците в населението на България е достигал около 25%. Емиграциите им през ХХв. доведоха до намаляване и поддържане на дела им около 10% през последните 50 години. От Освобождението до днес от България са се изселили около 1,5 млн. турци. Днес те обитават предимно Източни Родопи, Източна Стара планина и Лудогорието, където относителният им дял е между 40% и 60% от населението. През последните 12 години плодовитостта им спадна значително, поради влошените социално-икономически условия в страната ни. Около 2/3 от българските турци обитават села, което до голяма степен поддържа културните различия с останалото население на страната.

Втора по численост е **Циганската етническа група**, към която принадлежат около 4% от населението на страната. По-голямата част от циганите принадлежат към групата “Рома”. В земите ни те се заселват през 14в. До днес са запазили културните си и битови особености, които до голяма степен отговарят на кастовото деление на населението в тяхната родина Индия. Циганите се отличават с по-голямата си плодовитост и твърдото отстояване на културната си идентичност. Основната част от тях населява областите Пловдив /11% от всичките цигани в страната/, Пазарджик /около 10% от циганите/, Сливен/около 9%/ , Монтана и др. Вече над 50% от българските цигани обитават градове, което влияе върху промяната на техните традиции. През последните 12 години те имат слабо участие в емиграциите в сравнение с турците и българите.

Около 1% от българското население принадлежи към други по-малобройни етнически общности - Руснаци, Арменци, Евреи, Гагаузи и др./.

6.РЕЛИГИОЗНА СТРУКТУРА

Религиозната принадлежност на хората определя до голяма степен начина им на живот, културни особености и поведение в семейството и обществото. Около 86% от българското население принадлежи към Източно-Православната християнска общност. Тя има най-силно присъствие в западните предели на страната ни, където е и най-изявено присъствието на българската етническа общност. Православието е официалната религия за страната ни. Българската православната църква се управлява от Св.Синод, а в териториално отношение е поделена на 11 епархии, управлявани от митрополити. Инфраструктурата ѝ е представена от 3792 храмове, от които 164 са манастири.

Около 0,6% от българското население принадлежи към Католическата конфесия /религиозна общност/. Тя е представена основно в районите около Свищов, Белене, Чипровци и Раковски. През последните 12-тина години в България бързо нарастват привържениците на Протестантската религия-около 0,3% от населението. Сега у нас официално са регистрирани 15 протестантски църкви.

Около 13% от българското население са мюсюлмани. У нас има 993 джамии и медресета --главно в Източни Родопи и Лудогорието.

Почти 0,2% от българското население принадлежи към други религиозни общности – Дъновисти , Армено-Грегорианци и др.

7.ЛИНГВИСТИЧНА СТРУКТУРА

Състоянието на този вид структура отразява различният произход на отделни групи от населението ни. Официален език в страната е българският. Той е признат за майчин от 86% от населението. Над 13% от населението на страната ни използва в битовото си общуване турският и циганският езици, а около 1% - други езици /руски, арменски, татарски и др./.

8.СЕЛИЩНА СТРУКТУРА

Тя отразява местоживеенето и определя до голяма степен средата в която се формира начина на живот и поведението на хората. До края на 40-те години делът и броят на градските жители нарастват бавно, поради ограничените функции на градовете в България. През последните 50 години обаче градското население се увеличава с бързи темпове, поради миграции към градовете. След 1988г. градските жители намаляват с около 0,7% годишно под въздействието на нарастващите миграции към селата и емиграциите. Днес те са около 68% от населението. Минимален дял на градското население има в Лудогорието, Родопите и северозападна България.

9.ОБРАЗОВАТЕЛНА СТРУКТУРА

Тя дава представа за завършената степен на образование от отделни групи от населението. Състоянието ѝ има голямо значение за развитието на страната ни тъй като от образователното ниво на хората до голяма степен зависи трудовото им участие и тяхното поведение. Над 50% от населението е с основно, начално или без образование. Това е отражение на ВС на населението и на социално-икономическите условия в България. Те определят до голяма степен и регионалните различия в тази структура. Така например около 25% от населението на град София е с висше образование, докато висшистите в областите Кърджали, Смолян, Разград, Силистра и др. са само 4-5% от населението над 7г. възраст.

Промени в образователната структура на населението

ОБРАЗОВАТЕЛНИ КАТЕГОРИИ/в%/

Висше □ Средно и ПВО □ □ Основно □ □ Начално □ Незавършено Негр.

1934	0,7	2,7	9,0	35,1	20,9	31,5
------	-----	-----	-----	------	------	------

1946	0,9	4,6	18,7	36,7	16,1	23,0
1965	2,4	12,3	32,0	31,7	12,9	8,6
1985	6,2	30,2	32,2	20,8	10,6	-
1992	7,9	37,0	30,4	15,8	6,3	2,0

VI.Естествено движение на населението. Промените в структурата на населението оказват влияние върху тенденциите в неговото **движение. В понятието**

“Движение” се включват естественото възпроизводство, миграциите и социалната мобилност на хората.

ЕСТЕСТВЕНО ВЪЗПРОИЗВОДСТВО. То представлява естествената смяна на поколенията на родителите с техните деца. Тази смяна се осъществява чрез процесите Брачност, Разводимост, Раждаемост и Смъртност.

1. БРАЧНОСТТА е процес на сключване на бракове и тя винаги е играла важна роля при определянето на раждаемостта в България. След Освобождението стойностите ѝ са достигали около 9-10%, а след края на Първата световна война те надхвърлят 15%. През последните 50 години брачността в България намалня над 2 пъти, достигайки 4,0% днес.. Намалняването ѝ се дължи на намалняване броят на сключените бракове. През последните 3 години се сключват средно по 35000-40000 брака, като над 75% от тях са в градовете. Максимална е брачността в град София, Варненска и Пловдивска област, където населението има и относително по-млада възрастова структура.

2. РАЗВОДИМОСТТА е процес на разтрогване на браковете. От Освобождението до края на 80-те години на ХХв. тя нараства 10 пъти, достигайки 14% през 1988г. През

последните 12 години стойностите ѝ се задържат около 1,2‰ под въздействието главно на социално-икономически фактори. В нивото на разводимост съществуват значителни регионални различия под въздействието на конфесионални, етнически и други особености на населението. Така например в региони населявани от българо-мохамедани и турци нивото на разводимост е около 2 пъти по-ниско от средното за страната ни. В сравнение с останалите европейски страни нивото на разводимост в България през последните 50 години е относително високо, а това влияе отрицателно върху динамиката на раждаемостта., тъй като се ограничават възпроизводствените възможности на разведените жени.

3. РАЖДАЕМОСТТА е процес , който едновременно е биологичен и социално обусловен. Върху него оказват влияние множество фактори: стопански, демографски, политически, физиологични и др.

През първите десетилетия след Освобождението раждаемостта в България нараства под влиянието на подобрените стопански и политически условия в земите ни. Стойностите ѝ през този период се увеличават от 30‰ на 40-45‰. След края на I-та световна война страната ни навлиза в период на “демографски преход”, поради което раждаемостта започва да намалява от средата на 20-те години. В началото на 60-те години стойностите ѝ са около 20‰, а през последните 30-тина години те намаляват около 3 пъти, достигайки 7,7‰ през 2000г. Спадането на раждаемостта е свързано и с абсолютното намаляване на ражданията в страната ни. През последните 10-тина години се раждат около 65000 деца, докато през 20-те години на века са се раждали над 200000 годишно. Спадането на раждаемостта е пряко следствие от намаляването на плодовитостта на жените. В края на 19 и началото на 20-ти век една жена е раждала средно около 6 деца, докато днес - едва 1 дете. Спадането на плодовитостта се дължи на променените условия за живот и роля на жената в обществото, спадането на детската смъртност и промененият модел на българските семейства. Силно въздействие върху плодовитостта на жените през последните 10 години оказват и емиграциите, безработицата, инфлацията и др. До края на 80-те години максимална е била раждаемостта в Родопите, поречието на Места, Лудогорието и др. райони от страната. Днес максимална е раждаемостта на населението в Западни Родопи, поради традициите и стопанските условия в този край. Същевременно в Западна България, централна Стара планина, Странджа и Сакар раждаемостта е значително под средната за страната ни, поради изчерпаните демографски ресурси.

4. СМЪРТНОСТТА също е както биологичен , така и социално обусловен процес. Динамиката ѝ е повлияна от промените в условията за живот на населението, състоянието на възрастовата и половата му структура, екологичната обстановка и множество други фактори. В динамиката ѝ могат да бъдат разкрити 2 периода:

1/ **От Освобождението до средата на 60-те години на ХХв.** През този период смъртността в България намалява от 30‰ на 7,9‰, поради младата възрастова структура на населението и подобряването на условията за живот.

2/ **От средата на 60-те години до днес** смъртността в България постоянно нараства, достигайки 14,5‰ днес. Тази неблагоприятна тенденция се дължи на застаряването на българското население, нездравословният му начин на живот и спадането на жизнения му стандарт. България е сред страните с най-висока смъртност в Европа и света /значително по-висока и от много африкански държави./.

С максимална смъртност през последните 20-тина години е населението в Краище, централна Стара планина и Предбалкана, северозападна България, Странджа и Сакар. В посочените региони стойностите ѝ надхвърлят 30‰. Същевременно в редица общини от Източна Стара планина и Родопите /Джебел, Гърмен, Сатовча, Черноочене и др./ смъртността е между 6‰ и 10‰., което се дължи главно на младата възрастова структура на населението им. На 1000 жени средно умират около 1250 мъже /1240 в градовете и 1150 в селата/.

Важен показател за промените в жизненото равнище на населението е динамиката на **детската**

смъртност. Преди Освобождението

стойностите

на този показател са надхвърляли 300‰, а в началото на ХХв. те достигат около 200‰. До средата на 40-те години детската смъртност спада до 140‰, поради подобрените условия за живот в страната ни. До края на 80-те години стойностите ѝ намаляват около 10 пъти и през 1989г. достигат 13,6‰- най-ниската ѝ стойност за цялата история на българската държава. Основният фактор за нейното намаляване е подобреното здравеопазване. През последните години детската смъртност у нас нараства, поради влошеното здравно обслужване на населението и стопанската криза в страната ни. Сега тя е около 15‰. Най-ниска стойност има в град София /около 6‰/.. Същевременно в Северозападна и Югоизточна България тя надхвърля 20‰. По ниво на детската смъртност България изостава от страни като Япония, Финландия, Швеция, Швейцария и др., където стойностите ѝ са около 5‰. Това е отражение на разликите в стандарта на живот.

Следствие на промените в смъртността на населението у нас е и динамиката на **продъл**

жителността на живота

. През 18в. тя е достигала около 30години, а в началото на ХХв.-42 години. В края на 80-те години средната продължителност на живота у нас достигна 71,2 години /68,1г. за мъжете и 74,8 за жените/. В края на ХХ век мъжете живеят средно 67 години, а жените - 74 години. В сравнение с най-развитите страни средната продължителност на живота у нас е с около 8 години по-малка, поради влошеното социално-икономическо състояние на страната ни.

Вследствие различните тенденции в динамиката на раждаемостта и смъртността в България , през последните 30 години се отбелязва трайна тенденция към намаляване, а през последните 10 години и към нарастване отрицателните стойности на **естествени прираст на населението**.

Преди Освобождението стойностите му са достигали 5-6‰ До началото на ХХв., поради спадането на смъртността естествения прираст бързо нараства до 20‰. От началото на ХХ век се отбелязва трайна тенденция към намаляване на положителните му стойности,а през последните 10 години нарастват отрицателните стойности на естествения прираст. С положителен естествен прираст е населението само на 4 общини от Югозападна България. Това се дължи на запазените му етно-културни особености. С максимални отрицателни стойности е естествения прираст на общините от Предбалкана, Западна България, и Централна Стара планина. Това се дължи на застаряването на населението им.

VII. МИГРАЦИИТЕ на населението са движение, при което се променя местоживеенето на хората за определен период, или завинаги. Те са оказвали и оказват силно въздействие върху цялостното развитие на страната ни.

1. ВЪТРЕШНИТЕ МИГРАЦИИ на българското население в миналото са се определяли главно от природните и политическите условия в земите ни. В тази връзка по времето на I-та и II-ра българска държава българското население е мигрирало към най-плодородните райони от земите ни и към по-големите крепости, където е намирало препитание. През първите векове на турско робство българите са търсели естествена закрила от поробителите, заселвайки се в планинските райони. През този период се появяват и развиват някои от най-големите селища в тези райони.

След Освобождението върху вътрешните миграции влияние оказват главно политическите и социално-икономическите фактори. Политическите фактори определят изселванията от пограничните райони и обезлюдяването на Странджа, Сакар, западна

България. Върху миграциите в много райони след Освобождението силно влияние оказват и социално-икономическите фактори : доходи, състояние на образователната инфраструктура, здравеопазването, транспортните връзки и др. През последните 120 години в границите на страната ни са променили местоживеенето си около 8 млн.д., като почти 80% от тях са митрирали през последните 50г.

В началото на ХХв. над 1/2 от вътрешните миграции са били насочени от села към други села, а от началото на 40-те години водещ е миграционният поток от селата към градовете. В края на 70-те години поради изчерпването на демографските ресурси в селата водещ е миграционният поток между градовете /около 40% от всички миграции/. След 1989г. се отбелязва нарастване на миграциите от градовете към селата /около 25% от мигрантите/, което се обяснява с връщане на земите и затрудненията пред живущите в градовете.

Поради различните условия за труд и обитаване в отделни региони от страната ни съществуват и значителни регионални различия в миграционната подвижност на населението. С максимална миграционна подвижност е населението в Източни Родопи, Русенска област и Северозападна България, а най-ниска е миграционната подвижност на населението в град София и Пловдивска област.

2. Външните миграции на българското население винаги са се влияели главно от политическите и социално-икономически условия в страната. Още през първите години на турското робство над 100000 българи са се изселили в днешна Унгария. Всичките въстания против поробителите /Чипровско, Търновско, Кресненско, Илинденско-Преображенско и др./ са били последвани от изселвания на десетки и стотици хиляди българи от родината им. Подобни масови миграции са свързани и с водените войни на наша територия през този период. През последните 120 години страната ни е напусната от над 2 млн.д., докато през същият период имигрантите са едва 820000д. /главно бежанци-българи/. До средата на ХХв. външните миграции са предимно по икономически причини, докато през периода 1945-1989г. те са по политически причини. След 1989г. страната ни е напусната от около 740000д. икономически емигранти. През същият период у нас се заселват предимно граждани на страни в ОНД.

VIII. РАБОТНА СИЛА И ТРУДОВА ЗАЕТОСТ НА НАСЕЛЕНИЕТО

Стопанските и демографски промени в страната ни през последните 30-тина години значително промениха обема на работната ни сила, структурата на заетост и жизнения стандарт на населението в крайна сметка. През този период работната сила намалява с бързи темпове, поради застаряването на населението. Това се отразява и в спадането на икономическата активност у нас . В началото на ХХв. тя е достигала 85%, а в началото на 50-те години - около 80%.Тази висока трудова активност се дължи на заетостта в селското стопанство. През последните 45 години и особено след 1989г. икономическата активност у нас бързо спадна до 50%, поради намаляването на работната сила с около 900000д. за сметка на емиграциите и бързото застаряване на населението.

Днес работната сила на страната ни е концентрирана основно в София и другите по-големи градове на страната ни , където населението е по-младо и има по-големи възможности за трудова реализация. Като цяло обаче реализацията на работната сила в страната се затруднява от влошената ѝ възрастова и образователна структура /около 30% от лицата попадащи в категорията”работна сила” са с основно или по-ниско образование/. Това влияе отрицателно върху качеството на полагаания труд и пазара на работната сила у нас.

Намаляването на работната сила е свързано и с намаляването на трудовата заетост. През последните 10 години последната спадна от 63% на 45%, но същевременно заетите в частният сектор на икономиката ни достигнаха около 63%.от заетите. Спадът на заетостта в страната ни през последните години до голяма степен се дължи на нарастващата безработица. Преди 1989г. броят на безработните е бил около 30000д., а в края на 1991г. достига 450000д. Сега нивото на безработицата достигна 19%, а броят на безработните лица- над 600000д.от които 55% са жени. Най- висока е безработицата в Смолянска,Бургаска и Ямбалска области / над 25%./,а най-ниска – в Старозагорска област и град София.. Тези регионални различия се дължат на различните възможности за намирането на работа.

Негативните тенденции в заетостта, икономическата активност и безработицата в страната ни след 1989г. породиха и редица социални проблеми - спад в жизненото равнище,нарастване на престъпността и наркоманията , повишаване заболяемостта на населението и намаляването на жизнения потенциал на нацията и др. Повечето от тези проблеми са пряко или косвено свързани с ограничаването на доходите за огромната част от българското население. Днес над 50% от доходите си българските граждани са принудени да отделят за храна,а по средна работна месечна заплата/120 долара/ страната ни е на последните места в Европа.

Въз основа на географската характеристика на населението ни в заключение може да се каже, че демографската ситуация е критична от гледна точка на бъдещето на страната. Въпреки това с очакваната икономическа стабилизация и повишаване жизнения стандарт се очаква и значително подобряване на демографската ситуация в България и преминаване към съвременен тип възпроизводство на населението ѝ.